

DILEME IDENTITARE ÎN ISTORIOGRAFIA PERIOADEI 1954-1964

Andi Mihalache

Depășind etapa maniheismului absolut, urmașii lui Stalin – în primul rând, N.S. Hrușciov – au încercat o nouă strategie de abordare a “războiului rece”, axată pe ideea că cele două sisteme, deși incompatibile doctrinar, ar putea coexista în mod pașnic, cu minime concesii, care nu le-ar periclita esența constitutivă. “Coexistența” nu însemna, se înțelege, sfârșitul “conflictului”, ci doar înlocuirea ideii de “război” cu cea de “competiție”.

În intervalul 1954-1957 întrevădem semnele unei relaxări menținute cu grijă în stadiul incipienței. O măsură liberalizantă era secundată, de obicei, de o alta, într-un alt registru și, aparent, fără vreo legătură directă cu prima, dar care anihila, *à la longue*, efectele celei dintâi. Comparativ cu perioada precedentă și cu cea care avea să debuteze în 1958, observăm totuși o predispoziție la dialog și câteva concesii de ordin ideologic. Au contribuit în acest sens “spiritul” Genevei (iulie 1955), Congresul al II-lea al P.M.R. (decembrie 1955), Congresul al XX-lea al P.C.U.S. (februarie 1956) și, nu în ultimul rând, evenimentele din Ungaria (octombrie 1956). Din punct de vedere istoriografic, timida relaxare a acestor ani s-a regăsit într-un discurs care *evita* imprecățiile antioccidentale și încerca să relativizeze – cât mai puțin provocator – sovietomania.

Începând cu 1954 observăm primele semne ale “reconsiderării” lozincilor de până atunci. De exemplu, sub semnătura lui G. Vaida apărea articolul *Lenin și coexistența pașnică între cele două sisteme – sistemul socialist și cel capitalist*¹. Din punctul de vedere al argumentației, autorul se sprijinea pe similitudinea dintre două mari momente ale istoriei sovietice și pe rolul predictiv al analogiei: aceleași premise ar determina, teoretic, același deznodământ. După înfrângerea intervenției străine din 1921, Lenin se autoliniștea, așadar, vorbind despre echilibrul stabilit între cele două “lumi”. Reactualizarea celor propuse de marele Ilici sub forma

“coexistenței pașnice” viza, în fond, aceleași obiective: menținerea *status quo*-ului, a teritoriilor anexate după 1945. Posibilitatea conviețuirii se întemeia pe faptul că mișcarea anticolonială din acel timp era percepută ca o împlinire a previziunilor catastrofiste pe care Lenin le formulase în privința Occidentului². Altfel spus, Moscova se prevala acum de generozitatea învingătorului.

Vechile motive “antiimperialiste” coabitează cu o serie de idei – inacceptabile până nu demult – conforme “noului curs”. Gheorghiu-Dej ocolea modificările doctrinare prea bruște, susceptibile să insinueze că, în trecut, partidul ar fi greșit “calea”. Astfel, restrângerea registrului antioccidental în istoriografie – adaptată, pe cât posibil, “dezghețului” – era echilibrată de un slavofilism conștiincios, menit să perpetueze vulgata stalinistă. Chiar în 1954, făcând bilanțul celor zece ani de istoriografie “progresistă”, V. Chereșeșiu și E. Stănescu recunoșteau că manualul lui Roller ar fi avut drept scop să reliefeze tradițiile comune românilor și rușilor, să evidențieze “comunitatea de existență istorică a popoarelor din centrul și răsăritul Europei”³.

În 1948, spre a-și menaja prejudecățile, regimul de la București se autoizola prin denunțarea, printre altele, a acordului cultural româno-francez din 1939. Acum însă, mai mult *antiimperialist* și mai puțin *antioccidental*, discursul de tip jdanovist era coborât spre condiția de superstiție. “Reabilitarea” Franței era încredințată lui M. Ralea care, plecând de la sensul stalinist al conceptului de națiune, îi elogia istoria în termeni greu de acceptat până atunci: “Puține țări, în tot trecutul lor au dovedit o conștiință națională mai trează, mai conștientă decât Franța”⁴. Acest surprinzător panegiric nu era tocmai dezinteresat ci, dimpotrivă, avea un pronunțat caracter propagandistic. Faptul că Franța făcea o chestiune de onoare din a se opune atât integrării “atlantice” a R.F.G.-ului, cât și creării unei armate europene sub comandă americană, corespundea în mare măsură intereselor sovietice. Acesta era principalul motiv pentru care atitudinea franceză este interpretată de Ralea drept o manifestare “plenară” a conștiinței naționale⁵. El îi caută antecedente spre a le aduce “la zi”, într-un discurs menținut, previzibil, în limitele reportajului politic. În același timp, luând în discuție, nu întâmplător, o țară latină, Ralea se subsuma unei campanii propagandistice utile nu doar intereselor generale ale blocului socialist, ci și încercărilor de a schița “calea proprie” spre comunism: o restrânsă deschidere spre Vest, care să atenueze sufocanta prietenie cu U.R.S.S. Afirmările lui Ralea sunt

simptomatice pentru o politică pe care P.M.R. o va relua abia în anii '60, când redescoperirea latinității a premers progresiva reaşezare a raporturilor româno-sovietice. Putem remarca de pe acum – este adevărat, doar episodic – propensiunea “iconoclastă” a unor istorici, reafirmată decisiv abia în deceniul următor. Ofensiva armatei sovietice din august 1944 este înfăţişată uneori mai mult ca un cadru propice – “a contribuit la...”, “a creat o situație favorabilă...” – pentru ca gestul hotărâtor și, în același timp legitimant să revină grupării “interne” a P.C.R.-ului, patronată de Gheorghe Gheorghiu-Dej⁶. Supradimensionând factorul “intern” – cu alte cuvinte militanți comuniști rămași în țară pe durata războiului – mitografii lui Dej se arătau a fi, deopotrivă, patrioți și buni marxiști. Esența acestei maniere de interpretare stătea în încercarea P.M.R. de a se constitui, mai ales după Congresul XX al P.C.U.S., într-o sursă de legitimitate suficientă sieși.

Deși scade sensibil ca intensitate și frecvență, motivul antioccidental se menține în ideea că eventualele schimbări în nucleul hegemon de la Moscova sau în strategia “războiului rece” să nu-i surprindă pe staliniștii români în postura fatală a unor “nealiniați”. Critica “normandismului” – adică a aportului viking la întemeierea statelor medievale rusești – rămâne în actualitate, la fel ca și binecunoscuta teorie a *condominium*-lui româno-slav pe teritoriul țării noastre⁷. Punctele nevralgice din istoria relațiilor româno-ruse fie că nu suferă modificări interpretative, fie că sunt trecute, în continuare, sub tăcere⁸.

Aspectele *moderate* ale discursului istoriografic certifică existența unor tendințe divergente în interiorul nomenclaturii românești, confirmate de altfel de îndepărtarea lui Roller de la conducerea Academiei și de excluderea lui din rândurile delegației plecate la Congresul istoricilor de la Roma(1955). Etnicizarea politicii “la vârf” se făcea simțită în domeniul istoriografic, deocamdată mai mult la nivel organizatoric și mai puțin în registrul doctrinar.

Până nu demult, internaționalismul proletar – impus drept criteriu evaluativ și în istoriografie – determina condamnarea lipsei de conștiință revoluționară a fruntașilor ardeleni de la 1848, în special a lui Avram Iancu și a lui Simion Bărnuțiu. Discursul rollerian criticase în bloc burghezia acelor timpuri, acuzând-o de “naționalism șovin”, de trădarea idealurilor pașoptiste și de pactizare cu Austria. În anii 1954-1957 au fost totuși, posibile unele intervenții - mai echilibrate - pe această temă, nuanțările fiind ușor reperabile: “Majoritatea covârșitoare a intelectualilor

români din Ardeal – observa Victor Chereșteșiu – a primit cu însuflețire știrea sosită din Pesta despre proclamarea din 15 martie a celor 12 puncte revoluționare”⁹. Era deci, absolută de păcatul naționalismului cea mai mare parte a revoluționarilor transilvăneni. Pactul cu Viena ar fi fost făcut – în opinia lui Chereșteșiu – doar de “o mică parte a burgheziei române, cei câțiva ofițeri români din armata imperială, funcționari români care își așteptau ascensiunea lor de la Viena...”¹⁰.

Prioritățile momentului – destinderea relațiilor cu Occidentul și reconcilierea cu Iugoslavia lui Tito, – se resfrâng și în atenuarea comentariilor privitoare la așa-zisa complicitate dintre Belgrad și “lagărul” capitalist. Sunt suficiente articole care, deși antioccidentale în intenția comunicată de titlu, păstrează un conținut mai echilibrat, mai detașat de vechile fobii. Era momentul unor retrospective asupra istoriei Balcanilor, asupra elementelor care putea să apropie România de Iugoslavia, să facă uitată ostilitatea de până atunci. Astfel, în ceea ce privește *Regimul semicolonial al Dunării impus de anglo-francezi*, N. Fotino sublinia faptul că “... țările riverane dar și Germania, Austria, Cehoslovacia se raliază punctului de vedere britanic. Potrivnice nu rămân decât Iugoslavia și România”¹¹. Supusă până nu demult exercițiilor demonizante ale propagandei comuniste, Iugoslavia este reabilitată în plan istoriografic cu atât mai prudent, cu cât zelul antititoist al românilor fusese greu de egalat. Noul discurs istoriografic trebuia să evite un contrast violent, cu perioada 1948-1953, tocmai spre a nu periclita autoritatea lui Dej.

În contextul conciliatorist al Conferinței de la Geneva (iulie, 1955) istoricul de dincolo de Elba nu mai era, pentru moment, un dușman de clasă, ci un coleg de breaslă și, în anumite limite, un partener de dialog. Opinia lui era consemnată într-un stil aproape neutru, inventariată fără etichetările de altădată. Participarea românească la Congresul istoricilor de la Roma era un semn că afirmarea internațională, receptarea externă a istoriografiei noastre începea să conteze. O perspectivă generală asupra tendințelor prezente în istoriografia mondială a anilor '50 era oferită istoricilor români prin traducerea unui articol din italiană aparținând lui Gastone Manacorda, *Curențele istoriografiei contemporane la Congresul al X-lea al științelor istorice*, publicat la Roma în revista “Rinascita”, 9/1955. Fără a încerca o concluzie – care ar fi presupus criticarea istoriografiei marxiste – autorul forma câteva sugestii comparative, mulțumindu-se doar să inventarieze divergențele celor două “școli”

istoriografice. Actualitatea politică, a “războiului rece” cu precădere, nu întârzia să se facă simțită. Manacorda considera că participarea istoricilor socialiști “nu a fost numai un eveniment politic care a contribuit la consolidarea așa-numitului «spirit al Genevei», ci a lărgit și a îmbogățit conținutul dezbaterilor”¹².

Cea mai bună dovadă a adaptării *ad hoc* la cerințele “coexistenței pașnice” ar fi teoretizarea – cu prilejul Congresului al II-lea al P.M.R. (decembrie, 1955) – celor două etape ale revoluției socialiste în România: prima, având un caracter “agrar antifeudal, burghezo-democratic și antiimperialist”; a doua, o etapă pașnică, a revoluției socialiste propriu-zise¹³. Importanța acestei periodizări consta într-o altă percepere a istoriografiei “burgheze” care, acum, nu mai era, în mod necesar, complicea imperialismului: “știința istoriei din R.P.R. are misiunea nobilă de a reconsidera în mod critic moștenirea istoriografică din trecut”¹⁴. Limitele vechii istoriografii nu erau cele ale *clasei* pe care ar fi slujit-o – așa cum considera Mihail Roller –, ci sînt înțelese ca fiind ale *epocii*. Schimbările s-au menținut însă la nivelul generalului-valabil, al declarațiilor de bune intenții: “un climat favorabil luptei de opinii”, eliminarea urmărilor “dogmatismului și bucherismului”¹⁵ etc. Discursul istoric se dovedea, în continuare, tributar conjuncturii. Istoria bunelor relații româno-ungare era încredințată – după evenimentele din Ungaria, unde lozincile antiromânești nu au lipsit – unor istorici maghiari de la noi și de dincolo de Tisa, însărcinați să garanteze, ca de obicei, la nivelul cuvintelor, prietenia tradițională dintre cele două popoare, acum înfrățite întru internaționalism. La fel, în legătură cu criza Suezului, se dădea atenție istoriei colonialismului și mai ales relațiilor româno-egiptene¹⁶. Divergențele de opinii erau posibile cu toate că ultimul cuvânt – în plan editorial, se înțelege – îl aveau istoricii “ortodocși”. De altfel, protagoniștii acestei perioade de *relache* ideologic aveau să fie victimele noilor represiuni antiintelectuale, declanșate în 1958.

Defensiva ideologică a anilor 1954-1957 trebuie înțeleasă mai ales în contextul evenimentelor din Ungaria și din URSS sau, mai corect spus, al semnificațiilor acestora. Pasivitatea Occidentului era interpretată de Moscova drept o recunoaștere definitivă a *status-quo*-ului¹⁷. De aceea, contramitologia formulată pentru a combate mitul Salvatorului occidental își pierdea utilitatea¹⁸. Vechile epitete s-au păstrat mai mult simbolic, spre a nu se crede cumva că partidul greșise sau că pericolul era definitiv înlăturat. Astfel, în perioada 1956-1957 politica de “bloc” – reflectată și

în istoriografie – se mărginea doar la atașamentul față de Uniunea Sovietică și de istoria acesteia.

Conferința de la Moscova (14-16 noiembrie 1957) marca întoarcerea la strategia “clasă contra clasă”, “lagăr contra lagăr” din anii 1947-1953. Cu această ocazie s-a insistat asupra “luptei contra dușmanului intern” și asupra consolidării statului proletar. Războiul nu era inevitabil, dar se aprecia că atâta timp cât imperialismul există, există și pericolul războiului.

În anul care urma, consecințele nu s-au lăsat așteptate: revenirea la vechiul sectarism prin redeschiderea problemei berlineze; la noi, retragerea trupelor sovietice din România, însoțită de o zeloasă campanie de teroare ideologică, menită să îl asigure pe Hrușciov de soliditatea “democrației-populare” de la vest de Prut. Epurările începute în 1958 – sub acuzația de a fi “necorespunzător”, “neadaptat ideologic”, “revizionist” – exprimau mai degrabă nemulțumirea regimului față de elita intelectuală creată de el însuși¹⁹. Era o privire critică asupra nivelului atins în transformarea socialistă a societății românești, într-un moment de trecere de la rigida aplicare a modelului sovietic la incipiența, bine disimulată, a unei linii “proprie”.

La 13 septembrie 1958 se întrunea noul colegiu de redacție al revistei “Studii” cu Petre Constantinescu-Iași în calitate de director. În condițiile noului purism ideologic această reorganizare avea drept pretext “serioasele greșeli de orientare științifică și ideologică constatate în ultimul timp în unele publicații de istorie”²⁰. De la “orizontalitatea” interpretărilor dualiste și moralizatoare, se mergea spre “verticalitatea” structurilor sociale, a tensiunilor de această natură. Accentele interpretării se mută de la viziunea global-maniheeană a jdanovismului (antioccidentalism și prosovietism), la analiza structurală a sociologiei marxiste. “Clasa” era impusă ca reper absolut al oricărui act interpretativ. Era o perspectivă punitivă a istoriografiei “democrat-populare”, prilejuită de noile lozinci: lupta contra “formalismului” și necesitatea unui salt calitativ în pregătirea ideologică. Noua echipă redacțională a revistei “Studii” trebuia “să întărească și să dezvolte caracterul ideologic-combativ al materialelor care apar în revistă. Nu e însă destul ca revista să publice lucrări științifice (...) ci trebuie să publice cât mai multe materiale ideologice”²¹.

Întrucât surprinzătoarele volute ale “războiului rece” nu îndemnaseră la evaluări prea tranșante în ceea ce privește Occidentul și istoria lumii,

abia la 1 ianuarie 1957 luase ființă o nouă secție a Institutului de Istorie din București, cea de Istorie universală²². În același timp, istoriografia trebuia să salveze aparența bunelor relații cu Uniunea Sovietică. Astfel, exuberanta slavomanie din anii 1948-1953 era menținută, dar restrânsă la un *filosovietism* prevenitor, redus mai mult la istoria contemporană. Istoria acestui secol debuta în 1917 și avea drept cadru preexistent Rusia bolșevică, în jurul căreia se organiza întreaga desfășurare istorică. La sesiunea științifică dedicată celei de a 15-a aniversări a evenimentelor de la 23 august 1944 au prevalat vorbitori – de felul lui Gh. Zaharia – care luau “atitudine hotărâtă, demonstrând cu evidență zdrobitoare, împotriva calomniatorilor revizioniști care încearcă să minimalizeze rolul armatei sovietice, armată eliberatoare a popoarelor crotropite de fasciști, factor de seamă, hotărâtor în zdrobirea trupelor hitleriste”²³. Din acest fragment al dării de seamă transpare existența unor reticențe față de cultul “marelui prieten” de la Răsărit. Erau tendințe care minimalizau sovieto-centrismul, coborându-l, de la statutul unui motiv istoriografic omniprezent și obligatoriu, spre condiția mai modestă a *unei orientări* privilegiate încă de oficialități. Adeziunea față de politica și cultura promovată față de Moscova nu mai era, în mod obligatoriu, complementară cu atitudinea antioccidentală. Rostul acestei fidelități – un *alibi* ideologic și nimic mai mult – stătea în dorința de a nu trezi Kremlinului vreo suspiciune care să provoace remanieri “la vârf” în cadrul P.M.R. Prezența lui Hrușciiov la Congresul III al partidului (iunie, 1959) era un serios impuls în acest sens. Cu acest prilej, Dej recunoștea că “Istoria României trebuie studiată și prezentată în lucrări de înaltă ținută științifică nu ca ceva izolat, ci ca o parte constitutivă a istoriei Europei, a istoriei universale”²⁴. Astfel, atitudinea sicofantă față de istoria și valorile Uniunii Sovietice mai păstrează încă “prima pagină” și are încă ultimul cuvânt într-o dispută, deși se acceptau deja nuanțări plasate, pentru început, sub garanția citatelor din “clasici”.

Asemenea stări de lucru au ieșit în evidență cu prilejul dezbaterilor legate de pregătirea Tratatului de istorie a României. În discuțiile referitoare la primul tom al acestei lucrări, Daicoviciu își permitea o referire comparativă, odinioară respinsă ca fiind “cosmopolită”: “ruralizarea și trecerea la păstorit în provinciile romane nu este un fenomen izolat, propriu numai Daciei. Fenomenul s-a produs cu aceeași intensitate și în alte regiuni cum sunt: Galia, Africa de Nord și Spania”²⁵. Roller prescrisese timp de câțiva ani rolul negativ al cuceririi romane și

Daicoviciu se numărase printre conformiști. Coordonând însă volumul I al Tratatului, apărut în 1960, opinia sa era diametral opusă, descoperind că ocupația română “nu a avut un caracter destructiv. Dimpotrivă, epoca stăpânirii române în Dacia a însemnat, fără îndoială, un progres din punct de vedere al evoluției generale a societății față de epoca precedentă”²⁶. În ceea ce privește Evul Mediu, polemicele au fost mult mai aprinse, datorită opiniilor diferite pe care istoricii le aveau în legătură cu implicarea elementului slav în cultura aceluia timp. În primul rând, apărea disocierea dintre limba slavă ca simplu accesoriu al culturii scrise, pe de o parte, și abuziva ei identificare cu însăși spiritualitatea medievală românească pe de alta. Cu privire la acest aspect, B. Cîmpina, M. Berza și A. Oțetea “au arătat că nu poate fi vorba de o largă răspândire a limbii slave, care nu a fost o limbă vie, folosită de popor, ci doar o limbă oficială a statului și a bisericii, așa cum era latina în Apus”²⁷. În al doilea rând, originea strict maramureșeană a primelor texte în limba română – susținută de P.P. Panaitescu doar pentru a pune în valoare mult invocatul “factor intern”, primordial în orice analiză marxistă a istoriei – era pusă la îndoială de Andrei Oțetea, Alexandru Elian, Ioachim Crăciun sau Ioan Chițimia care arătau importanța influențelor luterane sau calvine²⁸. Cu prilejul retrospectivei istoriografice din 1962 – preludiv al unei decisive “reevaluări” în sens național a trecutului nostru – C. Daicoviciu transla discuția de la istoria strict răsăriteană din anii lui Stalin la o viziune echilibrată, în care specificul românesc se afla undeva la mijloc între identitatea balcanică și cea europeană. “Istoria României, ca istorie europeană și sud-estică, scoate la iveală – observa Daicoviciu – complexul de identități și similitudini pe care le întâlnim în istoria țării noastre și în istoria celor mai multe țări europene”²⁹. Linia oficială ostilă “imitării” nemijlocite a Occidentului lăsa loc, în zona subsidiară a discursului istoriografic, unor propensiuni nu tocmai ortodoxe: “... Istoricii români au demonstrat prin cercetările lor caracterul greșit al teoriei «modelului și imitației» în istorie, după care țările făcând parte dintr-o anumită arie de civilizație n-au făcut decât să imite mai mult sau mai puțin cu sârguință un model istoric întruchipat îndeobște de un mare stat cu civilizație puternică”³⁰. În aceste rânduri Daicoviciu avea în vedere modelul bizantin, dar ținând cont de felul în care volumul II al Tratatului – apărut în același an, 1962 – saluta revenirea Bizanțului la Dunăre (în secolele XI-XII) și continuitatea legăturilor cu spațiul românesc, ne putem gândi la un subînțeles antisovietic al fragmentului de mai sus³¹. Era

tocmai momentul în care Dej încerca să se opună altui “model”, cel promovat de Hrușciiov în cadrul CAER și deci o ultimă etapă a unui divorț politic/ideologic de mult amânat, sfârșitul conformării mecanice față de strategia prescrisă de Kremlin. Mult mai grăitoare este în acest sens menționarea – în volumul al III-lea al Tratatului – anexării de către Rusia țaristă a teritoriului dintre Prut și Nistru, unul din marile *tabu*-uri istoriografice de până atunci³².

Pentru epoca modernă, notele discordante sunt ușor reperabile în cazul discuțiilor cu privire la mișcarea revoluționară din Moldova anului 1848. În ședința din 6 februarie 1959, Valerian Popovici releva “învrăurirea exercitată de ideile revoluției franceze din 1789” și explica bunăvoința Austriei față de emigranții moldoveni prin interesul ei de a “contracara influența Rusiei țariste de partea căreia se afla marea boierime conservatoare în frunte cu Mihai Strudza”³³. Schimbarea părea evidentă de vreme ce în primii ani ai deceniului “importul” de revoluție nu era nicidecum acceptat, iar Rusia nu putea fi pomenită în coaliția statelor reacționare. La rândul său, referatul lui Victor Chereșteșiu era criticat de T. Bugnariu pentru tratarea relațiilor dintre revoluția maghiară și cea ardeleană în spiritul vechiului internaționalism, într-o manieră autoculpabilizantă. Surprinzător, “naționalismul șovin” al transilvănenilor nu mai era condamnat ci, dimpotrivă, participarea masivă a țăranilor români la acțiunile lui Iancu era explicată de Bugnariu prin raportare la carențele revoluției maghiare³⁴. În ceea ce privește influențele externe exercitate asupra revoluțiilor române de la 1848, Petre Constantinescu-Iași concluziona: “Trebuie menționate legăturile pe care conducătorii revoluției le-au avut cu ceilalți revoluționari din Europa”³⁵.

Dacă în domeniul istoriei contemporane mitul prieteniei româno-sovietice nu părea amenințat, regăsirea unor filiații europene pentru istoria noastră a fost operată treptat, pentru epoci mai îndepărtate și mai puțin expuse politizării. De exemplu, ideea națională în secolul XX era asociată, în continuare, imperialismului. Drept urmare, naționalismul era văzut doar în exces, în expansiune, ca resort ideologic al colonialismului, conotațiile lui identitare nefiind luate în discuție. De aceea, primul război mondial și entitățile statale rezultate din el erau circumscrise procesului de reîmpărțire imperialistă a lumii. Împotriva acestei stări de fapt s-ar fi ridicat doar Uniunea Sovietică. De aceea, în economia oricărui proces interpretativ vizând istoria contemporană, acțiunile ei rămâneau un criteriu de evaluare și nu un fapt istoric oricare.

La sfârșitul deceniului VI și începutul celui următor, se practica o *ambiguitate voluntară*: orientarea dominantă (filo-sovietică) era punctată, ocazional, cu aserțiuni contrare dar fugitive care, în momentul “cotiturii” din 1963-1964 au fost invocate drept *precedente* care legitimau noua orientare, autonomistă. Jucând, pentru moment, “cartea” chineză, România “democrat-populară” căuta sprijin pentru o opțiune ideologică proprie – național-stalinismul – și, implicit, un suport dogmatic împotriva unei “destinderi” pentru care nu era încă pregătită. Începând însă cu anul 1962, România își contura o politică externă tot mai receptivă la avansurile Occidentului. Era o apropiere instrumentată drept contrapondere față de hegemonismul rus, tot mai retras în spatele zidului berlinez (1961). Disponibilitățile pro occidentale s-au manifestat pe filieră italo-franceză – căutându-se similitudini cu dezvoltarea istorică a celor două țări apusene – deci latină, și, în traducere liberă, antislavă³⁶. Prezent în Adunarea Generală a Comitetului Internațional al istoricilor de la Londra, Petre Constantinescu-Iași – cerberul ideologic al anilor '50 – aprecia pozitiv interesul pentru istoria extra-europeană, pentru descoperiri geografice, pentru relațiile culturale Orient-Occident și pentru rolul elitelor diriguitoare³⁷ etc. Ca reacție antisovietică, morbul izolaționist era, treptat, dat uitării, marxismul regăsindu-și referințele universale. Identificat cândva cu păcatul “cosmopolitismului”, *comparatismul* a fost reabilitat ca metodă de cercetare, prin luări de poziție de felul celei încercate de M. Berza: “Istoria marxistă este prin însăși existența ei istorie universală căci ea concepe dezvoltarea omenirii ca un proces unic de trecere a societății pe trepte continuu superioare. În concepția marxistă, un fenomen istoric nu poate fi înțeles în esența lui decât raportat la o sumă de fenomene similare, căci tocmai această raportare pune în lumină legitatea care-i stă la bază”³⁸. În timp ce publicațiile de specialitate rezervau rubrici tot mai ample istoriei universale, Muzeul româno-rus, Editura “Cartea Rusă” și Analele Româno-Sovietice dispăreau rând pe rând, începând cu 1963.

După moartea lui Stalin, în intervalul 1954-1964 – fragmentat de rigorismul resuscitat la sfârșitul lui 1957 – complementaritatea dintre *prosovietism* și *antioccidentalism* a fost relativizată de anumite predispoziții colocviale, promovate de ambele tabere. *Prosovietismul* nu mai obliga la *antioccidentalism*, amintitul binom pierzându-și profilul axiomatic și reducându-se la primul său termen. Evident, antioccidentalismul – tradus prin anticapitalism și antiimperialism –

considerat mult timp un *sistem de interpretare de sine stătător* nu putea fi retractat pur și simplu, fără știrbirea autorității Partidului și a istoricilor care îl urmăseră. Până la Congresul XX al PCUS – care îl anihila pe Stalin ca principiu de legitimitate – jdanovismul, funciamente antioccidental, fusese consacrat ca singur garant ideologic al regimurilor “democrat-populare”. Invectivele antiimperialiste erau “uite” la momentul oportun – în 1955, de exemplu, cu ocazia întâlnirii de la Geneva – sau păstrate ca *memento*, fără a mai fi întreținute ca subsistem de interpretare în cadrul grilei marxist-leniniste. Nici atunci când Occidentul a fost descoperit drept contrapondere față de hegemonismul hrușciovist, în plan cultural/istoriografic nu s-a putut vorbi de prooccidentalism. Reticența cu care a fost întâmpinată, la începuturi, politica “destinderii” s-a regăsit și în publicațiile istorice, în ambivalența unor abordări ale istoriei Occidentului: opiniile celor din Vest aveau acces în revuistica vremii dar însoțite de corijările marxizante ale istoricilor noștri. Oricum, se evita acuzația de “dogmatism”, de opoziție la “dialog”. Critica Occidentului își pierdea actualitatea o dată cu certitudinea neintervenției acestuia în sfera de influență sovietică. În plan istoriografic, accentul s-a deplasat pe supralicitarea socialului, pe caracterul legic al devenirii noastre, față de care factorul extern rămânea un simplu fundal. Până în 1963-1964, reflectarea politicii de bloc în istoriografie s-a retras treptat către un *prosovietism* rutinat, însă tot mai puțin marcat de *slavofilismul* care, odinioară, hotăra tonul apologetic al referirilor la etnogeneză, limba română, Ev Mediu sau cultura acestuia. Entuziasmul marxizant căpăta întâietate, fiind secondat de o prudentă dar sigură reînviere a orgoliului latin.

Aceste orientări discursive fuseseră provocate și mai apoi înlăturate de conjuncturile aceluiși “război rece”. Eclipsa discursului subordonat strategiei de “lagăr” în relațiile internaționale avea loc o dată cu respingerea ecumenismului ideologic al Moscovei. Privind trecutul, mai întâi prin lentila propagandei jdanoviste, istoriografia noastră a excelat, ulterior, întru marxism, pentru ca, în scurt timp, să dea stalinismului neverosimile înțelesuri românești.

1 "Întrebarea care s-a pus în fața lui Lenin, în fața guvernului sovietic a fost: dacă pornind de la necesitatea coexistenței celor două sisteme este posibilă coexistența pașnică între ele. Fără îndoială, răspunsul lui Lenin este afirmativ ..." (G. Vaida, *Lenin și coexistența pașnică între cele două sisteme – sistemul socialist și cel capitalist*, în "Studii", aprilie-iunie, 1954, p. 101).

2 Eliza Campus, *Blocul balcanic al "neutrilor" (septembrie 1939-martie 1940)*, în "Studii", 4/1956, p. 27-54.

3 V. Chereșteșiu, E. Stănescu, *Despre dezvoltarea științei istoriei în deceniul 1944-1954*, în "Studii", iulie-septembrie, 1954, p. 163.

4 Mihail Ralea, *Lupta poporului francez pentru independență și unitate națională*, în "Studii", octombrie-decembrie, 1954, p. 83.

5 "Răsturnarea guvernului Laniel-Bidault angajat integral în ratificarea proiectului armatei europene, semnarea armistițiului în Indochina, respingerea prin votul Adunării Naționale a proiectului armatei europene, iar de atunci încoace frământarea grandioasă a opiniei publice franceze în legătură cu ratificarea acordurilor arată o trezire impetuoasă a conștiinței naționale franceze" (*Ibidem*, p. 83-84).

6 B.M. Kolker, *Lupta de eliberare națională în România în anii 1941-1944*, în "Studii", octombrie-decembrie, 1954, p. 53.

7 E. Frances, *Slavii pe pământul patriei noastre în veacul al XII-lea*, în "Studii", mai-iunie, 1955, p. 65-80.

8 Vasile Liveanu, *Armistițiul de la Focșani*, în "Studii", octombrie-decembrie, 1954, p. 127-160.

9 V. Chereșteșiu, *Pregătirea și obiectivele Adunării de la Blaj din 3-15 mai 1848*, în "Studii", octombrie-decembrie, 1954, p. 180.

10 *Ibidem*, p. 183.

11 N. Fotino, *Regimul semicolonial al Dunării impus de anglo-francezi*, în "Studii", martie-aprilie, 1955, p. 17.

12 Gastone Manacorda, *Curentele istoriografiei contemporane la Congresul al X-lea al științelor istorice*, în "Studii", 4/1956, p. 167.

13 *** *Însemnătatea istorică a documentelor Congresului al II-lea al P.M.R.*, în "Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.", 2/1956, p. 3-4.

14 *Ibidem*, p. 8.

15 *** *Activitatea științifică a secției de istorie modernă și contemporană a Institutului de Istorie al Academiei R.P.R. din anul 1955 (semnat N.P.)*, în "Studii", 4/1956, p. 148-149.

16 Mogos Gyorgy (R.P.U.), *Tratatulele franco-ungare din 1920*, în "Studii", 5/1956, p. 73-86; D. Karoly, *Desfășurarea reformei agrare din 1945, în fostul județ Sălaj*, în "Studii", 6/1956, p. 7-26; Ludovic Banyai (Cluj), *Congresul al V-lea al Partidului Comunist din România și lupta pentru crearea organizației național-revoluționare maghiare condusă de partid*, în "Studii", 6/1956, p. 97-106. Pentru relațiile româno-egiptene menționăm articolul lui C.C. Giurescu, *Despre relațiile româno-egiptene și contribuția României la construirea canalului Suez*, în "Studii", 1/1957, p. 91-110.

- 17 François Fejto, *Histoire des démocraties populaires*, tom II, Paris, Editions du Seuil, 1969, p. 151.
- 18 *Ibidem*.
- 19 Dănuț Dobos, *Comunizarea învățământului superior. Homo sovieticus – idealul regimului comunist-totalitarist (II)*, în "Cronica", 16-30.X.1993, p. 4.
- 20 *** "Studii", 3/1958, p. 125.
- 21 *Ibidem*.
- 22 *** "Studii", 1/1957, p. 244.
- 23 Gh. Zaharia, *Rolul istoric al armatei sovietice în eliberarea României de sub jugul fascist*, în "Studii", 4/1959, p. 362.
- 24 Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, București, Editura Politică, 1960, p. 103.
- 25 *** "Studii", 3/1960, p. 34.
- 26 *** *Istoria României*, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 345.
- 27 *** *Dezbateri asupra problemei culturii medievale din Țările Române*, în "Studii", 6/1959, p. 135.
- 28 *Ibidem*.
- 29 C. Daicoviciu, E. Stănescu, *Problemele principale ale cercetării istoriei României în anii puterii populare*, în "Studii", 6/1962, p. LXXXVII.
- 30 *Ibidem*, p. LXXXVII-LXXXVIII.
- 31 Civilizația slavă era acum – oricât părea de surprinzător – doar un "joc secund" al celei bizantine: "Atât bulgarii cât și sârbii și rușii receptaseră în cultura lor scrisă și în artă numeroase elemente bizantine iar stăpânirea bizantină asupra Bulgariei în veacurile XI-XII a întărit această influență" (***) *Istoria României*, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 83); Mai mult, "mileniului întunecat" – până nu demult văzut doar prin prisma unei *pax slavica* – i se prelungește "cetățenia" romano-bizantină: "Stăpânirea Bizanțului în Dobrogea și chiar – pe întinderi mai mari sau mai mici cu întreruperi – pe malul stâng al Dunării a creat o bază de pătrundere a civilizației româno-bizantine care se așternea peste tradiția încă puternică a civilizației romane provinciale" (*ibidem*).
- 32 *** *Istoria României*, vol. III, București, Editura Academiei R.P.R., 1964, p. 611.
- 33 *** *Dezbateri asupra problemelor Revoluției de la 1848*, în "Studii", 3/1959, p. 225.
- 34 "... Este clar pentru orice cercetător – arăta T. Bugnariu, referindu-se la conflictul româno-maghiar din 1848 – că numai șoaptele Vienei, adică numai acțiunea propagandistică în legătură cu Revoluția din 1848, nu pot constitui mobilul unei acțiuni de anvergură atât de mare ca aceea care s-a desfășurat între forțele revoluționare ungare și române" ("Studii", 3-1959, p. 235).
- 35 *** *Dezbateri asupra problemelor Revoluției de la 1848*, în "Studii", 3/1959, p. 243.
- 36 La 16 octombrie 1960, la Palermo în cadrul "Congresului pentru istoria unității Italiei", Andrei Oțetea prezenta comunicarea *Lupta comună a popoarelor italian și român pentru unitate și independență națională* ("Studii", 6/1960. Primele trei numere pentru 1961 ale revistei "Studii" aveau o rubrică specială consacrată centenarului unității

Italiaei și mai mult, în octombrie același an, avea loc sesiunea științifică intitulată "Risorgimentul și Unirea Principatelor" ("Studii", 6/1961). În cazul Franței – cu sau fără legătură directă cu vizita lui Maurer la Paris – se căutau puncte comune în concepția istoriografică a celor două "școli", se descopereau istorici de stânga (Soboul etc.), iar ideile Revoluției de la 1789 erau traduse, binevoitor, în limbaj marxist.

37 *** "Studii", 4/1962, p. 994-998.

38 M. Berza, *Cercetările de istorie universală în U.R.S.S.*, în "Studii", 5/1962, p. 1249.